

Rozłożona wymowa samogłosek nosowych

Autor: Halina Karaś

{smoothgallery image=M921.gif&title=Leksykon&caption=Wymowa rozłożona samogłosek nosowych w gwarach. Oprac. A. Krawczyk-Wieczorek na podstawie: Dejna 65, 66, 67, Kucala 15.}Rozłożona wymowa samogłosek nosowych - inaczej asynchroniczna wymowa obu nosówek - polega na niejednoczesności ruchów warg, języka i podniebienia miękkiego (zob. Samogłoski nosowe). Gdy ruch podniebienia miękkiego zostaje opóźniony w stosunku do ruchu warg i języka, w efekcie powstaje grupa: samogłoska ustna + spółgłoska nosowa, czyli nosowość wyodrębnia się w osobną głoskę. W języku ogólnopolskim zawsze rozłożona jest wymowa samogłosek nosowych występujących przed spółgłoskami zwartymi (zwarto-wybuchowymi, zwarto-szczelinowymi): *świenty*, *świeńcić*, *tempy* (a nie przesadnie poprawnie: *święty*, *święcić*, *tępy*). W gwarach rozłożenie nosowości może występować też w innej pozycji niż w języku ogólnym. Przykładowo – na wschodzie w pasie pogranicza polsko-białoruskiego (Suwalszczyzna), Mazowsza wschodniego i północno-wschodniego, części Mazur (także w polszczyźnie kresowej) oraz w części południowego Śląska (wyspowo także na Śląsku środkowym i północnym) wymowa rozłożona pojawia się także przed spółgłoskami szczelinowymi: *monż*, *jynzyk* = *mąż*, *język*. Dwuelementowa (rozłożona) artykulacja samogłoski tylnej -ą w wygłosie, np. *robiom*, *siedzom*, *chodzm*, *tom drogom* = *robią*, *siedzą*, *chodzą*, *tą drogą*; często *ścieńiona*, por. *kopiom głybokoum studnioum* // *kopium głybokoum studnioum* = *kopią głąboką studnią* (tj. *studnię*), charakteryzuje przede wszystkim gwary Polski zachodniej (Wielkopolska i lewobrzeżne Mazowsze), środkowej (pogranicze wielkopolsko-małopolsko-mazowieckie) i częściowo południowej (część wschodnia Śląska i przyległe tereny Małopolski). Coraz częściej słyszy się ją też w polszczyźnie ogólnej. W zachodniej Małopolsce (od okolic Olkusza, Końskich, Radomia niemal po Wisłę) rozłożenie nosówki tylnej -ą w wygłosie występuje w rzeczownikach, przymiotnikach, zaimkach i liczebnikach, natomiast nie dotyczy to czasowników, gdzie wymawia się -ą nosowe (ewentualnie odnosowione o), np. *idą tom wąskom drogom* // *ido tom wąskom drogom*. Czasem nosowość jest zastępowana przez *j*, *ł* (element niezgłoskotwórczy *u*, równoważny z *ł*, ale nie przedniojęzykowym, tylko wymawianym tak jak w polszczyźnie ogólnej). Wymowa taka była charakterystyczna dla części gwar warmińsko-mazurskich i malborsko-lubawskich, np. *ksziyejża* = *księżą*, *wołsz* = *wąż*, oraz wyspowo dla gwar północnomazowieckich w okolicach Kolna, a dziś ma znacznie szerszy zasięg, gdyż upowszechnia się też w języku ogólnym.